

อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

พระมหาฉัตรชัย มูลสาร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชา ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาควิชา ภาษาตะวันออก

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๔๕

ISBN 974-17-1658-3

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SIMILES IN VISUDDHIMAGGA

Phramaha Chatchai Moonsarn

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts in Pali and Sanskrit

Department of Eastern Languages

Faculty of Arts

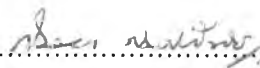
Chulalongkorn University

Academic year 2002

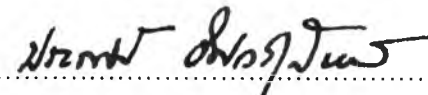
ISBN 974-17-1658-3

หัวข้อวิทยานิพนธ์ อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
โดย พระมหาฉัตรชัย มุลสาร
สาขาวิชา ภาษาบาลี-สันสกฤต
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ร้อยโท บรรจบ บรรณรุจิ

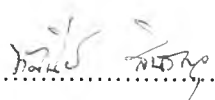
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว. กัลยา ดิงศกัทธิ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัสววิรุฬหการ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ร้อยโท บรรจบ บรรณรุจิ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทศนีย์ สิ้นสกุล)

พระมหานัทรชัย มูลสาร : อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิธรรมรค (SIMILES IN VISUDDHIMAGGA)
อ.ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ร้อยโท บรรจบ บรรณรุจิ, 181 หน้า. ISBN 974-17-1658-3

อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิธรรมรค ทางด้านเนื้อหาพบว่า เน้นใช้สิ่งที่เป็นรูปธรรม คือ ภาพชีวิตคนสมัยนั้นในด้านต่างๆ เช่น การเมือง สังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตเปรียบเทียบกับพระธรรมคำสั่งสอน ทางด้านรูปแบบการใช้พบว่า รูปแบบประโยคอุปมามี ๒ ลักษณะคือ ประโยคที่ไม่มีกริยาคุมพากย์ใช้คำบอกอุปมาประเภท วิย, อิว มีการใช้ ๕๔๕ ครั้ง เน้นเปรียบเทียบในลักษณะคำต่อคำ กับประโยคที่มีกริยาคุมพากย์ มี ๒ กลุ่มคือ กลุ่มสมาสรูป ใช้ ๑๖๑ ครั้ง มักใช้ในเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่เดียวกัน และกลุ่มประโยคที่เป็น ย-ต ในรูป ยตา-เอว, ยตา-ตตา, เสยยตา-เอว ใช้ ๒๒๘ ครั้ง และในรูป ยตา-เอว สมฺปทมิท-, ยตา-ตถูปม- ใช้ ๕ ครั้ง เปรียบเทียบในลักษณะความต่อความ อุปมาเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างเนื้อหา คือ คีล สมာธิ และปัญญาโดยตรง เพราะเป็นสื่อที่จะให้เข้าใจเนื้อหา ยิ่งเนื้อหาเป็นนามธรรมมากขึ้นเท่าใด ผู้รจนาใช้อุปมามากขึ้นเท่านั้น จะเห็นได้จากจำนวนการอุปมาที่เพิ่มขึ้นตามลำดับจากสัณนิทเทสไปปัญญานิทเทส

ภาควิชาภาษาตะวันออก..... ลายมือชื่อนิติศิต..... พระมหานัทรชัย มูลสาร.....
สาขาวิชา.....ภาษาบาลี-สันสกฤต..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา....2545.....

4280117222 : MAJOR PALI AND SANSKRIT

KEY WORD : SIMILE / VISUDDHIMAGGA

CHATCHAI MOONSARN : SIMILES IN VISUDDHIMAGGA . THESIS

ADVISOR : ASST. PROF. BANJOB BANRUJI Ph.D 181 pp. ISBN 974-17-168-3

Similes in Visuddhimagga, studied in this thesis, in their content reveal the using of everyday life matters or the 'concrete world' such as politics, society, economy, ways of life to clarify by way of comparison the dhamma or the 'abstract world'. The syntactic structure of similes falls into two main groups. The first group is a 'word to word' comparison using comparison particles, viya and iva. This type of simile appears in a sentence 'without finite verb', and it is the most frequent (545 times) in Visuddhimagga. The second can be further divided into two subgroups and it appears in sentences with finite verbs. The comparison governs the whole sentence. The first subgroup is simile in compound (161 times) and the second is simile in form of relative clauses with conjunctives such as yathā – evam, yathā – tathā, seyyathā – evaṃ (228 times) and yathā – evaṃ sampadamidaṃ, yathā – tathūpama- (9 times). Similes used in this work are related to its content structure. The more abstract the content, the more similes are used as evident in the increasing of similes in the sequence of the topics of 'sīla' to 'paññā'.

Department/Program.....Eastern Language.....

Student's signature.....

Field of study.....Pali and Sanskrit.....

Advisor's signature.....

Academic year..... 2002

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ เพราะอาศัยความเมตตาอนุเคราะห์และการช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยควรแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ มีรายพระนามและรายนาม ดังต่อไปนี้

ด้วยความสำนึกในพระเมตตาคุณที่เจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงให้การอุปถัมภ์ประทานทุนค่าเล่าเรียนตลอดเวลาที่ศึกษาอยู่นจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาตรวจสอบ แก้ไข ให้คำแนะนำที่ดีอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ผศ.ดร.ประพจน์ อัสววิรุฬหการ อาจารย์ผู้เป็นแรงบันดาลใจให้ได้มาศึกษา ณ สถาบันแห่งนี้และได้สั่งสอนแนะนำความรู้ต่างๆ ในแง่มุมที่กว้างขวาง ผศ.ดร.ปราณี พาพานิช ที่ได้ให้ความรู้ภาษาปรากฏ ผศ.ทัศนีย์ สิ้นสกุล ที่ได้ให้ความรู้ภาษาสันสกฤตและได้แนะนำระเบียบการต่างๆ ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งวันที่สำเร็จการศึกษา ศ.วิสุทธ์ บุญยกุล อาจารย์ผู้ได้สั่งสอนความรู้ไวยากรณ์ภาษาบาลีและสันสกฤตชั้นสูง และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักทะเบียน เจ้าหน้าที่ประจำหอสมุดกลาง รวมทั้งเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติที่ได้อำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยในทุกอย่างด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์พระประกาศพุทธกิจ (วีระ อภิวิโร) พระมหาไฉน จิตตสุโข (ป.ธ.๘) คณะตำหนัก วัดบวรนิเวศวิหาร พระมหาเทียนชัย ทมเมธี (ป.ธ.๕) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ผู้ที่เมตตาแนะนำสั่งสอน ให้ความช่วยเหลือด้วยดีในทุกสิ่งทุกอย่างตลอดมา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ที่ได้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือผู้วิจัยในสิ่งอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย และขณะพำนักอยู่ถวายเป็นการอุปฐากเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้า

หากความดีอันจะพึงเกิดขึ้นจากผลงานนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเพื่อบูชาพระคุณพระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺโท ป.ธ.๕) วัดบวรนิเวศวิหาร พระอาจารย์ผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ได้อบรม สั่งสอน เลี้ยงดูเอาใจใส่ผู้วิจัยมาโดยตลอดตราบนานนมรณภาพ

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอมอบความดีอันเกิดจากงานวิจัยนี้ให้มารดาบิดาผู้เป็นพรหมของบุตร ที่เป็นแรงใจและให้การสนับสนุนทุกอย่างด้วยดีเสมอมา

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข.....	ญ

บทที่

๑ บทนำ.....	๑
๑.๑. ความเป็นมาของปัญหา.....	๑
๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๑
๑.๓. ขอบเขตของการวิจัย.....	๒
๑.๔. วิธีดำเนินการ.....	๒
๑.๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	๒
๒ ลักษณะและโครงสร้างของอุปมา.....	๓
๒.๑. การอุปมาอุปไมย.....	๓
๒.๒. อุปมาตามทัศนคติต่าง ๆ	๔
๒.๓. ประเภทของอุปมา.....	๖
๒.๔. การเรียงประโยค.....	๗
๒.๕. จุดเด่นและจุดด้อยของอุปมา.....	๑๐
๒.๕.๑ จุดเด่นของอุปมา.....	๑๐
๒.๕.๒ จุดด้อยของอุปมา.....	๑๑
๓ ลักษณะทั่วไปของคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	๑๓
๓.๑. ประวัติพระพุทธโมเสจารย์.....	๑๔
๓.๑.๑ ประวัติก่อนการบรรพชา-อุปสมบท.....	๑๕
๓.๑.๒ ประวัติในการออกบรรพชาอุปสมบท.....	๑๕
๓.๑.๓ ประวัติเกี่ยวกับการแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	๑๗
๓.๑.๔ ความปรารถนาของท่านพระพุทธโมเสสในการแต่งคัมภีร์.....	๒๑
๓.๑.๕ ประวัติช่วงปลายชีวิตของท่านพระพุทธโมเสส.....	๒๓

สารบัญ (ต่อ)

๓.๒. โครงสร้างของเนื้อหา.....	๒๔
๓.๓. กระบวนการนำเสนอเนื้อหาโดยทั่วไป.....	๒๔
๓.๓.๑ การแต่งคัมภีร์.....	๒๔
๓.๓.๒ ลักษณะด้านไวยากรณ์.....	๒๕
๓.๓.๓ ลักษณะเฉพาะด้านเนื้อหา.....	๒๗
๓.๓.๔ การอ้างอิงหลักฐานของคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	๓๓
๔. วิเคราะห์ลักษณะอุปมา.....	๔๒
๔.๑. ประโยคอุปมาที่ไม่มีกริยาคุมพากย์.....	๔๕
๔.๑.๑ วิเคราะห์การใช้ วิย ศัพท์บอกอุปมา.....	๔๖
๔.๑.๒ วิเคราะห์การใช้ อิว ศัพท์บอกอุปมา.....	๕๖
๔.๒. ประโยคอุปมาที่มีกริยาคุมพากย์.....	๖๘
๔.๒.๑ วิเคราะห์อุปมาในสมาสรูป.....	๖๘
๔.๒.๒ วิเคราะห์อุปมาลักษณะ ย-ต.....	๘๑
๔.๓. ความสัมพันธ์ระหว่างอุปมากับโครงสร้างเนื้อหา.....	๕๗
๔.๓.๑ ความสัมพันธ์กับโครงสร้างศีล.....	๕๗
๔.๓.๑ ความสัมพันธ์กับโครงสร้างสมาธิ.....	๕๘
๔.๓.๑ ความสัมพันธ์กับโครงสร้างปัญญา.....	๕๕
๕. บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	๑๐๒
๕.๑. บทสรุป.....	๑๐๒
๕.๒. ข้อเสนอแนะ.....	๑๐๔
รายการอ้างอิง.....	๑๐๕
ภาคผนวก	
อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	๑๑๑
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๑๘๑

สารบัญตาราง

หน้า

๑. อุปมาอุปไมยตามประเภทคำบอกอุปมา.....	๔๒
๒.ภาคผนวก	
๒.๑ อุปมาอุปมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑	๑๑๑
๒.๒ อุปมาอุปมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาคที่ ๒	๑๒๔
๒.๓ อุปมาอุปมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาคที่ ๓	๑๕๑

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อ้างอิงจาก พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ (สยามรัฐสหัส เตปิฎก) พุทธศักราช ๒๕๒๕ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาค ๑-๓ ฉบับมหาวิทยาลัย ฎีกาอธิบายคัมภีร์วิสุทธิมรรค ชื่อ ปรมัตถมัญชุสา คัมภีร์อภิธานวรรณนา แปลเรียบเรียงโดย พระมหาสมปอง มุทิโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
ม.มุล.	มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสกั
ม.อุปริ.	มัชฌิมนิกาย อุปริปิณณาสกั
ส.นิทาน.	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค
ส.สพา.	สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค
อง. จตุกก.	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิกาย
วิสุทธิ	คัมภีร์วิสุทธิมรรคบาลี
ปรมตฺถ	มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อว่า ปรมัตถมัญชุสา
อภิธาน	คัมภีร์อภิธานวรรณนา

คำอธิบาย

๑. การใช้หมายเลขในพระไตรปิฎกจะเรียงคำย่อที่เป็นอักษรก่อน แล้วบอกหมายเลขเป็นเล่มที่/ข้อที่/หน้าที่ ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ส.สพา. ๑๒/๒๑๘/๓๑๕ หมายถึง พระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๒๑๘ หน้าที่ ๓๑๕

๒. การใช้หมายเลขในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จะบอกอักษรย่อก่อนแล้วบอกหมายเลขเป็นเล่มที่/หน้าที่ ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น วิสุทธิ ๑/๑๐๐ หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่มที่ ๑ หน้าที่ ๑๐๐

๓. การใช้หมายเลขฎีกาปรมัตถมัญชุสา บอกอักษรย่อก่อนแล้วบอกหมายเลขเป็นข้อที่/หน้าที่ ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ปรมตฺถ ๑/๓๕/๘๕ หมายถึง ปรมัตถมัญชุสา นาม วิสุทธิมคฺคสํวณฺณนํ มหาฎีกาสมฺมตํ ปจฺจิมํ ภาค มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อ ปรมัตถมัญชุสา ภาคที่ ๑ ข้อที่ ๓๕ หน้าที่ ๘๕

๔. การใช้หมายเลขในคัมภีร์อภิธานวรรณนา บอกอักษรย่อแล้วก็บอกหมายเลข ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น อภิธาน. ๖๘๘/๘๒๖ หมายถึง คัมภีร์อภิธานวรรณนา คาลาที่ ๖๘๘ หน้าที่ ๘๒๖

๕. มีการใช้หมายเลขในหนังสือ พระสูตรและอรรถกถาแปล ว่า ๑๗/๕๑/๔๓๕-๔๔๐ หมายถึง เล่มที่ ๑๗ ข้อที่ ๕๑ หน้าที่ ๔๓๕ ถึงหน้าที่ ๔๔๐